

Brana Kovačević

Sjećanje na pokrajinsko partijsko savjetovanje u Ivančićima januara 1942.

Iz ovog spiska (Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Moša Pijade, Sreten Žujović, Ivo-Lola Ribar, Iso Jovanović, Svetozar Vukmanović, Uglješa Danilović, Avdo Humo, Pašaga Mandžić, Cvijetin Mijatović, Vaso Miskin, Boriša Kovačević, Nisim Albahari, Pavle Goranin-Ilija, Slaviša Vajner-Čiča, Olga Marasović, Hasan Brkić, Karlo Batko, Betika Romano, Miro Popara, Hama Grebo, Lepa Perović, Dragutin Kosovac, Jusuf Jakubović, Svetolik Gospić, Vojo Ljujić, Rato Dugonjić, Slobodan Princip, Esad Čengić, Brana Kovačević, Ferid Čengić-Fićo) savjetovanju nisu prisustvovali Milovan Đilas i Ivo Lola Ribar. To se može utvrditi po dokumentima. Đilas je u to vrijeme bio u Sandžaku, a Ribar je već bio otputovao u Zagreb. Sem toga, nisam siguran da li je prisustvovao Slobodan Princip-Seljo, pošto je otišao u to vrijeme u Hercegovinu. Ovaj spisak treba nadopuniti sa sekretarom MK-a SKOJ-a u Sarajevu koji se zvao Mitrović ili Lukić, zatim sa Đuraškovićem Milutinom, sekretarom Okružnog komiteta Partije za Birač, zatim sekretarom Okružnog komiteta SKOJ-a sa Majevice, kome sam zaboravio ime a čini mi se da se zvao Tomislav (za to treba pitati Brancu Kosovca).

Ja sam doputovao na savjetovanje sa grupom iz Hercegovine. U njoj su se nalazili: Miroslav Popara, sekretar Okružnog komiteta Partije, Lepa Perović, član PK Partije, koja je kod nas u Hercegovini bila u to vrijeme na terenu. Zatim nama se pridružio u Trnovu Mile Perković, član PK SKOJ-a, koji je takođe prisustvovao savjetovanju. Znači iz Hercegovine smo bili četvorica, zapravo dvojica iz Hercegovine, a dvoje, Perković Mile i Lepa Perović, predstavnici Partije i PK SKOJ-a, koji su kod nas u Hercegovini bili na terenu.

Savjetovanjem u Ivančićima 7. januara je rukovodio Svetozar Vukmanović-Tempo kao delegat CK KPJ u BiH. On je rukovodio savjetovanjem, iako je sekretar PK Partije u to vrijeme bio Iso Jovanović. Savjetovanju su prisustvovali sekretari okružnih komiteta Partije i SKOJ-a iz istočne Bosne i Hercegovine, te gradova Tuzle, Sarajeva i Mostara. Savjetovanju nisu prisustvovali drugovi iz Bosanske krajine zato što su zakasnili.

Koliko se sjećam, prvi je dobio riječ Edvard Kardelj. On je održao politički referat, tj. referat o političkom stanju u svijetu i kod nas. Kao što je poznato, savjetovanje se održavalo poslije odstupanja partizanskih snaga iz Srbije, ali je posebno u referatu Edvarda Kardelja istaknuta spoljnopolitička situacija.

Ja sam zapamtio neke misli iz tog referata Edvarda Kardelja. On je prilično ružičasto ocijenio vojno-političku situaciju u to vrijeme. Istakao je da

je Crvena armija pod Moskvom prešla u kontraofanzivu, da je 1942. godina — godina definitivnog sloma Njemačke, da se danas postavlja pred nas pitanje ko će koga: ili mi četnike ili četnici nas, da treba izbaciti klasno obojene narodnooslobodilačke parole; to su osnovne misli koje sam ja zapamtio iz njegovog referata.

Poslije njegovog referata podnosili su izvještaje sekretari okružnih komiteta Partije o političkom stanju na terenu, o formiranju partijskih odreda, o perspektivi NOB-e. Poslije sekretara okružnih komiteta Partije podnosili su izvještaje sekretari okružnih komiteta SKOJ-a koji su govorili o organizaciji SKOJ-a.

A referat Ise Jovanovića?

Koliko se sjećam, Iso Jovanović nije držao referat, možda jeste, ali ja ne mogu da se sjetim.

Sekretari okružnih komiteta SKOJ-a podnosili su izvještaje o organizacionom stanju SKOJ-a, o aktivnosti omladine, o tome koliko omladine ima u partizanskim odredima. Sjećam se kada je podnosio izvještaj naš sekretar Okružnog komiteta Partije iz Hercegovine Miro Popara da je istakao da kod nas u Hercegovini postoji 7 partizanskih odreda. Na tu njegovu izjavu Svetozar Vukmanović-Tempo napravio je jedan veliki upitnik u vazduhu. Na to je reagovala Lepa Perović vrlo oštro i u svojoj kratkoj riječi na Tempovu primjedbu govorila je o uspjehu Partije i SKOJ-a u Hercegovini da stvore i učvrste partizanske odrede. Kao što je poznato, mi smo u to vrijeme već imali borbe protiv Talijana, a kod Vukmanovića je postojala nevjerica s obzirom na to da je znao situaciju kakva je bila kod nas odmah poslije onog prvog juskog ustanka. Takođe je postavio pitanje šta je sa Pašićem. Mustafa Pašić je bio sekretar Oblasnog komiteta u Mostaru i zbog grešaka koje je napravio u julu 1941. godine bio je isključen iz Partije. Onda mu je Popara odgovorio da je Pašić u Mostaru itd., a on je na to vrtio glavom. To su neki detalji oko te naše situacije u Hercegovini.

Od diskutanata sjećam se da je govorio Žujović. Sjećam se jedne njegove misli. Ta misao sastojala se u tome da je, kad smo govorili o likvidaciji četnika i četničkih rukovodilaca i o borbi protiv njih, on istakao: »Lako je tehnički ubiti četnika. To je tehnička stvar uzeti pištolj i ubiti četnika, ali treba politički likvidirati četnike«.

Mi smo na tom savjetovanju zaključili da treba formirati čvrste udarne bataljone i da se treba odlučnije obračunati sa našim protivnicima — četnicima, koji su postojali i imali uticaja i u Hercegovini i u istočnoj Bosni.

Na savjetovanju je bilo i takvih izjava, samo ne mogu da se sjetim ko je sve o tome govorio, o kulacima, o postojanju kulaka, o borbi protiv kulaka koji ometaju NOB. Uglavnom, moj utisak i ono što sam ja ponio tada u Hercegovinu jeste da se mi nalazimo pred skorom pobjedom na Istočnom frontu, prema tome možemo da zaoštrimo situaciju, kao što je govorio i Kardelj i da unosimo više klasnog elementa u našu NOB-u. Kad smo mi to prenijeli u Hercegovinu, dovelo je do toga da smo mi još dalje otišli u tom pravcu i do tzv. naših lijevih grešaka. Naravno, sve te naše lijeve greške nisu bile pod uticajem samo ovoga savjetovanja nego su bile i pod uticajem događaja u Crnoj Gori, gdje su se istovremeno pravile te lijeve greške.

Na završetku savjetovanja govorio je Josip Broz Tito. Koliko se sjećam, govorio je o kadrovima, o čuvanju kadrova. Istakao je koliko smo do sada izgubili veoma dragocjenih komunista-članova Partije i SKOJ-a, kako se to

često dešavalo zbog nesmotrenosti i nebudnosti i zahtijevao je budno čuvanje kadrova. Ne mogu da se sjetim da li je u svojoj diskusiji davao ocjene o tadašnjoj političkoj situaciji.

Moša Pijade, koliko se sjećam, nije ništa govorio. Od rukovodilaca u Bosni učestvovali su svi u diskusiji, uglavnom govorili su o situaciji na terenima na kojima su radili. Poslije tog našeg zajedničkog savjetovanja sekretara okružnih komiteta Partije i sekretara okružnih komiteta SKOJ-a, mi smo u Podrolu držali jedno posebno savjetovanje sekretara okružnih komiteta SKOJ-a.

Znači li to da je prvog dana bilo ne čisto partijsko, nego partijsko-skojevsko savjetovanje.

To je bilo partijsko savjevanje. Samo smo i mi skojevci — dopunjavali partijske izvještaje. Nepravilno bi ga bilo zvati partijsko-skojevsko savjetovanje, jer je Partija rukovodila SKOJ-em, pa su je zanimali svi problemi koji se tiču SKOJ-a, posebno što je tu bila riječ o Bosni, (istočnoj Bosni i Hercegovini) o tim krajevima gdje prije rata na selu gotovo i nije bilo ni Partije ni SKOJ-a.

Posebno savjetovanje smo mi skojevci držali u Podrolu (selo do Ivančića) u jednoj zgradi u kojoj je bila trgovina. Tu su bili Rato Dugonjić, Betika Romano, Mile Perković i dr. Tu smo se dogovorili o stvaranju Narodnooslobodilačkog omladinskog saveza BiH, dogovorili smo se o načinu održavanja veza. Najvažniji stav bio je dogovor o stvaranju Narodnooslobodilačkog saveza omladine BiH. Zapravo, Rato Dugonjić nam je prenio iskustva iz Srbije u vezi sa stvaranjem Srpskog narodnooslobodilačkog omladinskog saveza. On je išao, kao što je poznato, početkom novembra u Užice i tamo se sastao sa Lolom Ribarom i upoznao se sa radom Srpskog omladinskog narodnooslobodilačkog saveza i uglavnom slična je uputstva i nama dao o tome kako treba da pristupimo stvaranju te organizacije.

Da li je to savjetovanje održano drugog dana poslije ovog partijskog savjetovanja?

To savjetovanje bilo je sutradan poslije partijskog savjetovanja.

Kad sam govorio o tome da je savjetovanje u Ivančićima iniciralo naše skretanje ulijevo, to se, naravno, ne može sad vidjeti iz nekog dokumenta, jer nema zapisnika sa toga savjetovanja. Ali postoje drugi dokumenti koji su stvarani u to vrijeme i neposredno poslije toga i iz kojih se može vidjeti naša pogrešna procjena situacije na Istočnom frontu, odnosno procjena da će kontraofanziva Crvene armije potrajati permanentno i da će 1942. godina biti godina definitivnog sloma Njemačke. Ta ocjena se nalazi u drugim dokumentima. Uzmite samo, od kraja decembra i početka januara, pismo Kardeļjevo u Sloveniju, uzmite neka Đilasova pisma, uzmite pismo CK KPJ Okružnom komitetu u Valjevu, gdje se kaže da naša borba svakim danom postaje sve više klasna borba i gdje se vidi to opšte zaoštavanje na toj liniji. To su te narodnooslobodilačke parole klasno obojene, kako ih je Kardelj definisao. Poznata je stvar da je ta direktiva doprla i do Vojvodine (Srema), jer savjetovanju je prisustvovao ili je poslije savjetovanja došao Paunović, sekretar Okružnog komiteta Partije iz Srema, tako da su oni u Srem donijeli tu liniju zaoštavanja prema kulacima i kako smo mi nazvali te lijeve greške. Poslije je to srećom u Sremu poništeno. Pokrajinski komitet Partije za Srbiju je to poništio. Toliko bih mogao o tim stvarima da kažem.

Sjetio sam se da postoji pismo Lole Ribara, koje je objavljeno u Zborniku dokumenata omladinskog pokreta od 22. decembra 1942. godine,¹⁾ u kome daje iste ocjene o situaciji na Istočnom frontu, o potrebi zaoštavanja i sužavanja platforme NOB-e i o tome da Crnogorsku narodnu omladinu već danas treba tretirati kao komunističku omladinsku organizaciju. Postoji jedno slično pismo i Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Srbiju, kao i pismo Centralnog komiteta Pokrajinskom komitetu Partije za Srbiju poslije onih događaja u Srbiji. Sve je to u doba savjetovanja u Ivančićima. Naravno, ja ovdje nisam govorio o jednoj vrlo važnoj stvari, a to je da je poslije događaja u Srbiji došlo do krize ustanka u jednom dijelu istočne Bosne, zapravo počelo je previranje, prelaženje jednog dijela partizana četnicima i da su ti događaji vjerovatno uticali na zaoštavanje i sužavanje naše platforme. Zapravo, koliko ja znam, poslije su ti svi događaji ocijenjeni kao naše ljevičarenje, jer su sredinom marta i u aprilu počela da stižu pisma od Centralnog komiteta, koji se nalazio u Foči da mi danas narodnooslobodilačku borbu pretvaramo u klasnu borbu (tj. mi Crnogorci, Hercegovci i ne znam još ko), a da danas treba usmjeriti borbu protiv okupatora i da je to glavni zadatak i da kroz borbu protiv okupatora treba izolovati sve domaće saradnike okupatora. Tako, uglavnom, u aprilu i u martu, Centralni komitet donosi ispravnu liniju — široku liniju narodnooslobodilačkog fronta, koja će se poslije razvijati u Bosanskoj krajini. Međutim, u Crnoj Gori, Hercegovini, a i u dobrom dijelu istočne Bosne već su napravljene takve naše greške da se neke nisu mogle ni popraviti, a naročito su bile teške greške u likvidaciji tzv. petokolonaša, jer smo mi pod petokolonaše svrstavali vrlo često i ljude koji to nisu bili, zbog nekakvog klasnog porijekla, ako su bili malo bogatiji, iako je poznato da kod nas u istočnoj Bosni i Hercegovini nema kulaka, ili ako su pripadali nekim bivšim jugoslovenskim formacijama (u finansijskoj i žandarmerijskoj službi itd.). A ni žandari kod nas u istočnoj Bosni i Hercegovini nisu bili neke čvrste pristalice bivšeg režima, nego su išli da služe tom režimu zato što su bili sirotinja, a ne zbog svog klasnog položaja. Na kraju, sve su to bile zablude i poznato je koliko su nas koštale te greške. Mogu napomenuti još ovo: pošto nisu došli drugovi iz Bosanske krajine, kod njih nije bilo takvih grešaka, iako je bilo nekih manjih grešaka i skretanja ulijevo, ali nije došlo do ovakvog skretanja, kao u Hercegovini i u istočnoj Bosni.

Da li je na savjetovanju donesena odluka o stvaranju dobrovoljačkih jedinica?

Ne, na tom savjetovanju nije bilo riječi o dobrovoljačkim jedinicama. Koliko ja mogu da se sjetim, poslije toga se došlo na ideju da se u dijelu istočne Bosne oko Foče počne sa formiranjem dobrovoljačkih jedinica. Na samom savjetovanju o tome se nije govorilo. Govoreno je, kao što sam rekao, o stvaranju udarnih bataljona, jer tada je bila već stvorena I proleterska brigada, koji treba da postanu udarne pesnice NOB-e, a u ovom slučaju udarne pesnice borbe prvenstveno protiv četnika. Poznato je da je I proleterska imala glavni zadatak likvidaciju četnika i da je najviše upotrebljavana baš u tim akcijama.

Sjećate li se da li je drug Tito ukazao na pogrešnu strategiju frontalnih borbi i da je tražio vraćanje na aktivne partizanske pokretne akcije?

¹⁾ Iz daljnjeg teksta se vidi da se podatak odnosi na 1941. godinu — C. M.

Ne sjećam se. Ja se samo sjećam da je drug Tito govorio o čuvanju kadrova, o broju žrtava koje smo do tada dali itd. Dakle, uglavnom o organizacionoj strani Partije. Sjećam se jedno dijaloga u toku savjetovanja između sekretara MK SKOJ-a iz Sarajeva Mitrovića ili Lukića i druga Tita. Zapravo, kad je on govorio o stanju organizacije SKOJ-a u Sarajevu, spomenuo je da u Sarajevu imaju skojevske grupe, pa skojevska jezgra i da opet ima omladina. Onda je Tito upitao kakva je to organizaciona zbrka u Sarajevu? Sekretar MK SKOJ-a iz Sarajeva objašnjavao je da oni moraju da imaju tri vrste omladinaca, da je to okupirani grad, da imaju omladinu, SKOJ i jezgro. Onda je drug Tito rekao: »Sva omladina koja hoće da se bori na strani NOB-e danas je komunistička omladina i treba da bude u jednoj osnovnoj organizaciji i da se jednim imenom zove ta grupa«. Međutim, skojevac iz Sarajeva je davao otpor, smatrajući da svi omladinci nisu dorasli da budu komunisti. Dijelio je omladince na razne grupe itd. Drug Tito se malo ljutnuo i rekao: »Pa, bogamu, mi smo stvarali pravila za SKOJ!« Ne mogu da se sjetim do kraja kako se taj sukob izgladio, ali uglavnom ovaj sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a bio je vrlo uporan da dijeli omladinac na više grupa. Sad kad to gledam iz ove perspektive, meni je to i razumljivo, jer to su ilegalni uslovi itd., ali sam htio da dovedem te misli Titove u vezu sa tim da svi ti omladinci koji su spremni da se bore na našoj strani u NOB-i, da su to bili komunistički omladinci. To dovodim u vezu sa stvaranjem širokih omladinskih organizacija komunističke omladine tada na našem terenu i dovodim u vezu s time da je bilo potrebno nekako učvrstiti u tim seljačkim masama komunistički uticaj među omladinu. Poslije toga će uslijediti, kao što je poznato, ona Titova pisma o stvaranju omladinskih četa, o tome da omladina ima nekako u tim krajevima avangardnu ulogu, jer zaista je u to vrijeme nama bio najčvršći oslonac omladina s obzirom na to da tamo nije bilo radničke klase. Bili smo svi skloni da stvaramo široke organizacije komunističke omladine.

Da li je na savjetovanju bilo govora o većem angažovanju radništva iz gradova u NOB?

Da, bilo je o tome riječi. Inače, pod uticajem događaja u Srbiji i Crnoj Gori, govorilo se o stvaranju radničko-seljačkog jezgra u partizanskim odredima, učvršćavanju posebnog jedinstva radnika i siromašnih seljaka i smatralo se da će se izvlačenjem većeg broja radnika iz industrijskog bazena Sarajeva, Zenice, Vareša i drugih naših gradova ojačati to jezgro, da će se poboljšati udarna snaga partizanskih odreda. Međutim, kao što je poznato, tu je bilo dosta iluzija kod nas, jer radnika je vrlo malo bilo i kod nas u partizanima, a i malo ih je izašlo u to vrijeme iz gradova, tako da mi nismo koliko se sjećam, poslije savjetovanja uspjeli da u tom pravcu postignemo ozbiljnije rezultate. Ja mislim da je o tome pisao Svetozar Vukmanović-Tempo. Sjećam se da su Glavni štab za BiH i I proleterska brigada orijentalisali neke svoje akcije u pravcu Vareša u cilju izvlačenja većeg broja radnika i da se je zapostavilo prodiranje prema Majeveci i Semberiji. Tempo je u svom članku u Zborniku »Četrdeset godina« rekao da smo pogriješili što se nismo usmjerili prema Majeveci i Semberiji, gdje smo imali veliki uticaj među seljačkim masama i gdje smo mogli da izvršimo širu mobilizaciju nama odanih seljaka i tako pojačamo naše partizanske odrede. Hoću da kažem da je sam broj radnika koje smo poslije savjetovanja uspjeli da dobijemo bio tako mali da je pokazao da je tu bilo kod nas dosta iluzija, pa smo se više

orijentalisali na seljačku omladinu iz tih krajeva i tako je počelo to stvaranje omladinskih četa najprije u istočnoj Bosni (Foča, Goražde itd.), a kasnije je to postalo jedna čitava tradicija. Ja mislim da je omladina kod nas bila udarna snaga u revoluciji, kao što je recimo u ruskoj revoluciji bila udarna snaga radničkih klasa. Partizanski način ratovanja možda je i doveo kod nas do toga da radnička klasa ne bude udarna snaga, jer nismo imali gradove, nego sela, a u tom selu smo imali omladinu kao najprogressivniju. Mislim da smo mi u Hercegovini pokušali u to vrijeme da nešto više kadrova izvučemo iz Mostara i uglavnom ti su kadrovi, poslije savjetovanja u Ivančićima, a to su bili radnici i naročito srednjoškolci, odlazili u Konjički bataljon. Doduše, to su bili mladi ljudi i bilo je potrebno izvjesno vrijeme da steknu borbenu ratno iskustvo da bi predstavljali neku udarnu snagu. Uglavnom, može se kazati da to²⁾ nije donijelo neke rezultate.

U prvom pogledu koji je nastao djelovanjem ustanova i organizacija radničkog pokreta, NOP-a i narodne revolucije u Bosni i Hercegovini predstavljaju, bez sumnje, prvotna sredstva izvora za istraživanje historije radničkog pokreta i narodne revolucije u Bosni i Hercegovini. Iz tog pogleda je prikazivanje ove grane u postijetom periodu posvećeno velikoj pažnji. Na ovaj pogled treba su brojne ustanove, među njima se se naročito ističu: Vojnogigijenski institut u Beogradu, Historijsko odeljenje CK SK BiH, Muzej narodne revolucije BiH, kao i brojni muzejari i zooložki muzeji, a djelomično i regionalni arhivi.

Izuzetno radom se prikupljaju sve institucije sa obarom ovoga područja i njihove posao se arhivski službu Bosne i Hercegovine. Već se u to vrijeme tek stvarala. Međutim, treba naglasiti da među ovim ustanovama nisu kasnije s ovom granom postupale u skladu sa već utvrdjenim arhivističkim principima. Oni su, u prvom redu, nedovoljno svojstvenom odnosom predstavljali najveći dio grane u srednjim arhivskim ustanovama. — Ona je bila odgovarajućim postupcima prikupljena, arhivirana i istraživački obrađivana i obogaćivana grane.

Ovakav odnos, s raznim oblicima, i objektivno, kao i subjektivno razlog, historiji su da se na njemu srednjim prikupljanje grane nije postupovalo u skladu sa njom. Stvaranje historije ove grane je u velikoj mjeri ostalo uglavnom, na principu čitka, ponegdje bez odgovarajućih uslova i što je najvažnije, bez jedinstvenih kriterija i jedinstvenog postupka.

Takvo stanje srednjim, prijedlog, nije pravilo postupak koji je to što je sve sačinjavalo od ove, sa njom historija, vodila značajne grane. Čak i to, najviše grane sa brojnim ustanovama ostalo je, u najvećoj mjeri, neraspoloživo i nedostupno.

Izložak ove srednjim istraživanja. — U ovom pogledu su srednja radničkog pokreta — Sarajevu i broj arhivski odjaci ostalo se da prikupiti srednjim srednjim srednjim grane, prikupljanje pri ovom istraživanju srednjim srednjim, kao i srednja grane, sa svih srednjim srednjim

²⁾ Tj. izvlačenje radništva iz gradova — Č. M.